

MIJO LONČARIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

mijo.loncaric@gmail.com

OSVRT NA PROZODIJSKE IZOGLOSE U KAJKAVSKOME NARJEČJU

Osvrćem se na rani razvoj kajkavske prozodije kako sam ga prikazao ranije (1988, 1996) i s obzirom na noviju literaturu o razvoju hrvatske i slavenske akcentuacije, posebno na kronologiju pojava.¹ Neke su od njih vrlo stare: a) unakrsna metatonija neoakuta i cirkumfleksa, b) ograničenje (stabilizacija) mjesta naglaska, c) sigurno i unakrsni pomak (regresivni i progresivni) kratkoga naglaska. Ograničenje mjesta naglaska treba staviti u vrijeme prije dolaska Mađara i njihova prekidanja slavenskoga kontinuuma u Panoniji.²

1. Uvod

Čuvanje starine u hrvatskom jeziku, upravo u prozodiji, utvrđeno je prvo u čakavskom narječju – čuvanje staroga mjesta naglaska i novoga praslavenskoga akuta.³ Za utvrđivanje razvoja osnovne kajkavske akcentuacije (OKA) mora se poći od praslavenske, upravo prajužnoslavenske akcentuacije, jer se ne može utvrditi jedna, opća hrvatska akcentuacija. U knjizi *Fonološki opisi* (FO) ishodišni sustavi izrađeni su za potrebe opisa punktova OLA, kojih je razmjerno mali broj, pa ne prikazuju svu složenost dijalektne raznolikosti, tako niti sve dijalekatske karakteristike koje na terenu postoje. U FO za hrvatski (i cijeli srednjo-

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Općeslavenski lingvistički atlas (OLA) i Europski lingvistički atlas (ALE)* (br. 8706), koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

² U međuvremenu je izašao II. svezak *Slovenskoga lingvističkoga atlasa*, gdje u Predgovoru ima neprihvatljivih mišljenja, ali ovdje ne mogu sada o tome pisati, posebno ću o tome.

³ Prvi je o odnosu čakavske akcentuacije i “štokavske” govorio Antun Mažuranić u svojoj gramatici *Slovnica hèrvatska* (1858). Pod “štokavski” misli na novoštokavsku akcentuaciju. Kasnije je to proširio, također prvi je usporedio tu akcentuaciju s ruskom u djelu *O važnosti accenta hrvatskoga za historiu Slavjanah* (1860). Kasnije su te starine nađene i u štokavskim govorima, slavenskom dijalektu, i govorima kajkavskoga narječja (čakavski / starohrvatski akut).

južnoslavenski dijasistem) uzeta su četiri ishodišna prozodijska sustava, iz kojih se može izvesti većina akcentuacija zastupljenih u suvremenim govorima hrvatskoga jezika⁴. Za kajkavštinu je pretpostavljen poseban sustav (D), međutim, iz njega, odnosno iz osnovne kajkavske akcentuacije (OKA), ne mogu se izvesti akcentuacije svih današnjih kajkavskih govora⁵ (akcentuacije u gornjosutlanskom dijalektu, bednjanskom poddijalektu središnjeg zagorskoga dijalekta, zapadnom poddijalektu goranskoga dijalekta)⁶. OKA kao sustav metatonijskih naglasaka uglavnom vrijedi i za te govore, samo što ga treba dopuniti razlikovanjem starih silaznih naglasaka od ostalih.

Nekoliko je vrijednih radova u novije vrijeme koji se bave pojedinim akcentima koji dolaze (i) u kajkavštini: Greenberg (2002), Fecht (2010), Pronk (2010), Langston (2011), Kortlandt (2012), Beguš (2015), Kapović (2015).⁷ Neki se izravno ne odnose na moju temu pa ih, iako pridonose razmatranju važnih pitanja, ovdje neću komentirati.

U razvoju baltoslavenske prozodije najmanje je deset važnih prozodijskih inovacija: 1. baltijska (litavska) metatonija staroga akuta i cirkumfleksa; 2. kraćenje cirkumfleksa u češkom (akut ostaje dug – gubi se modulacija, ostaje samo duljina); 3. nastanak novoga prasl. akuta; 4. nastanak novoga prasl., metatonijskoga cirkumfleksa; 5. duljenje u zamjenu; 6. kraćenje staroga akuta na jugu; 7. ukidanje zanaglasnih duljina na sjeverozapadu; 8. progresivna metataksa cirkumfleksa u većini slovenskoga jezika i dijelu zapadnih hrvatskih govora; 9. unakrsna metatonija cirkumfleksa i novoga akuta u sjeveroistočnoj kajkavštini; 10. ograničenje mjesta naglasaka u kajkavskom podravskom dijalektu. Prve četiri inovacije dogodile su se više-manje u isto vrijeme, ostale su možda mlađe.⁸

Za novi akut izdvajam jednu kategoriju: u većini hrvatskoga jezika, zapadnom dijelu, novi prasl. akut dolazi u glagola tipa *klēti*, *dōjti* (Vrgada), *klēt*, *dōjt* || *dōć*, slavonski dijalekt (Ivšić 1911: 66), što je onda u novoštokavskom dalo redovno pravilno *klēti*, *dōjti* || *dōći*, kao i *mlātīm*, *sūša*, od *mlātim*, *sūša*.⁹

⁴ Radi se ipak samo o tri polazna sustava, jer je jedan (prvi – A) samo novija faza jednoga od dvaju (B, C) starijih.

⁵ Ovdje pišem samo na temelju istraženih kajkavskih govora, a napominjem da još nisu istraženi ni svi kajkavski punktovi predviđeni za *Hrvatski jezični atlas*.

⁶ Apstrahiram ovdje donjosutlanski dijalekt kojem je u osnovi čakavska akcentuacija.

⁷ Kapović (2015) na nekoliko mjesta ukazuje na pojedine moje primjere koje dalje analizira, neke drukčije interpretira.

⁸ Osvrćem se na izvod **krūšbka* > *hrūška*; naime, nije *h* nastalo od *k*, već su likovi sa *k* i *x* stara praslavska dvojnost, kao npr. *sloboda* || *sleboda* || *svoboda* || *sveboda*, *toplъ* || *teplъ*.

⁹ Ovo ističem zato što se i u najnovijim akcentološkim priručnicima javlja krivo tumačenje, tj. polazi se od istočnoga razvoja akcentuacije *kle:t'i*, *do:ć'i*, koji onda daje *klēti*, *dōći*, kad otpadne finalno *-i*, dobije se *klēt*, *dōć*, a onda opet dobijemo *klēt*, *dōć*. Zašto krivo? – U dosta novoštokavskih govora uzlazni naglasci dolaze na jednosložnim riječima i zadnjem slogu, kao i u mojem rod-

U nekim kategorijama novom akutu na starijem kratkom slogu u kajkavštini odgovara duljina na nastavku u staroštokavskim i čakavskim govorima, npr. u NA mn. n., npr. *sěla* – *sělā*, *iměna* – *imènā*. Slovački jezik također ima dug nastavak *-a* (*slová*). Može se pretpostaviti da je ta izoglasa išla smjerom sjever – jug, od Karpata do Jadrana, zahvaćajući slovački jezik, slavenske govore u današnjoj Mađarskoj zapadno od Dunava, Slavoniju, šćakavštinu u Bosni i Hercegovini i čakavštinu. Osim fonetskog (prozodijskog) nastanka, novi je akut mogao nastati i morfološkim putem, npr. u NA mn. n., zatim u primjerima kao *strāža*, *sūša* (Junaković 1972: 198).

Novi je akut na jugozapadu izazvao druge dvije inovacije u prozodiji: prvo, kraćenje starog akuta (koje je zahvatilo hrvatski i slovenski jezik),¹⁰ drugo, nastanak novoga cirkumfleksa, kojemu je težište area slovenskoga jezika i kajkavštine. Manje je zastupljen u čakavštini, štokavštini i zapadnoslavenskim jezicima.

Novi cirkumfleks nastajao je fonološki i morfološki. Nastajao je kontrakcijom, kad je silina bila na prvom vokalu. Ako je prethodio dug slog, silina je prelazila na njega i dobiven je novi akut (*pītaš* < **pi:tāš* < **pit'aješb*). Nastajao je i duljenjem pri zatvaranju sloga otpadanjem poluglasa (**p'alāca* > *pālca*).

U kajkavštini se novi cirkumfleks obično nalazi u kategorijama gdje mu slijedi dugi vokal, stariji i mlađi (ː – > ː ~); u štokavštini i čakavštini duljina se čuva i danas, posebno gdje je mlađa. Prema NA mn. n. kao *korīta* u kajkavštini, u staroštokavskim slavonskim te čakavskim govorima dolazi *korītā*. Duljinu nastavka u NA mn. n. imaju i slovački, dijelom i moravski govori, i potrebno ju je držati za istu pojavu kao u hrvatskim govorima. Ne može se smatrati drukčijom pojavom u slovačkom jeziku, bez veze s istom pojavom na jugu (Nonnenmacher-Pribić 1961: 49).

Novija literatura smatra da novoga cirkumfleksa nije bilo u „zahodnoslovanščini“ (Greenberg 2002, Kortlandt 2012). Kajkavski tip *vōļa*, *slōga*, *kōža* veoma je važna kategorija za kajkavštinu jer se zbog pretpostavljenoga kratkog akuta očekuje novi akut, a ne cirkumfleks. Od kategorija s novim cirkumfleksom u kajkavštini Ivšić ne navodi sve (Lončarić 1988).

Dva su suprotna mišljenja o novom kratkom akutu (uzlaznoj modulaciji na kratkim slogovima) u praslavenskom. Neki autori smatraju da ga nije bilo. Međutim, to nije tako. Ako se razvoj može tumačiti i bez kratkoga akuta, kao što je to, na primjer, moguće pri OKA, to ne znači da se može odbaciti postojanje fonološke modulacije na kratkom slogu. Ako se apstrahira novoštokavsko neoslabljeno

nom kajkavskom govoru – pod novoštokavskim utjecajem. Prije je bilo *klēti*, *dōci*, a onda je došlo od otpadanja finalnoga *-i*. Drugo je pitanje porijekla akuta u toj kategoriji, tj. je li to, kao što misli Belić, naglasak supina, morfološki naglasak.

¹⁰ Nema sigurna dokaza da je stari akut kraćen na cijelom slovenskom području, upravo na njegovu jugozapadu, ali najvjerojatnije se i tu pokratio (Rigler 1976).

prenošenje naglasaka na proklitiku sa staroga cirkumfleksa (recesivnoga, čelnog – *ù oči*), nasuprot onom oslabljenom u drugim primjerima (*zà kravu, nè nosim*), što se može tumačiti morfološki, ostaju još tri slučaja. Prvo je različit naglasak pri duljenju u sjevernim čakavskim govorima – akut prema pretpostavljenom novom kratkom akutu i cirkumfleks prema kratkom cirkumfleksu (čelnom, recesivnom na kratkom slogu). Drugo, na suprotnoj strani slavenskoga područja – u ruskom govoru mjesta Leka različita je kvaliteta vokala *o* pod pretpostavljenim cirkumfleksom i akutom. Treće, u češkom se jeziku *o* s pretpostavljenim novim akutom dulji i izjednačuje s drugim produljenim *o* (*vùla*, kao i *bùh*, prema *boha*). I ti se slučajevi u okviru svakoga idioma uglavnom mogu tumačiti morfološki. Međutim, ako se neka pojava u različitim dijelovima slavenskih zemalja može objasniti istim načelom i u istom vremenu, sigurno je riječ o istoj pojavi. I s drugog gledišta – s obzirom na pojavu fonološke modulacije na kratkom slogu u slavenskim jezicima – na dva različita područja na zapadu južnoslavenskoga područja razvila se opreka po modulaciji i u kratkom slogu, to je onda vjerojatno i za kasni praslavenski: novoštokavština (i govori s njom u dodiru, neki kajkavski i čakavski govori) te slovenski govori u austrijskoj Koruškoj. Dakle, u razvoju akcentuacije na zJZ i u praslavenskom razdoblju neko vrijeme mogla je postojati opreka po tonu i u kratkom slogu. Danas se brzi (kratki silazni) u nekim kategorijama u novoštokavštini, a nekad i u drugim dijalektima, prenosi neoslabljeno (stari cirkumfleks, čelni naglasak), a obično oslabljeno. To bi mogao biti trag različite modulacije.

Kratki se akut kasnije u kajkavštini izjednačuje s kratkim cirkumfleksom, u većini primjera, a u nekim slučajevima na njegovu je mjestu novi dugi akut te u sličnim imeničkim kategorijama novi cirkumfleks (*n'osi, sèla, slôga*).

Duljenje „u zamjenu”, u slučajevima kao *plôt, kôst*, može se također tumačiti i morfološki, bez pretpostavljenoga kratkoga akuta (Junković 1972: 192). Međutim, kako takav akut pretpostavljamo za akcentuaciju iz koje se razvila OKA, može se, po tradiciji, reći da se nakon otpadanja poluglasa dulji vokal u riječima sa starim kratkim cirkumfleksom, odnosno s cirkumfleksom na starom kratkom vokalu, koje su postale jednosložne. Takve riječi s novim akutom, tj. sa sekundarnom silinom, zadržavaju kratkoću (*b'ob*). Jaksche smatra da je progresivno pomicanje cirkumfleksa mlađe od duljenja u *bôg*.

Stare inovacije na južnoslavenskom zapadu javljaju se od IX. st. dalje. Tada se odvijaju dva procesa. Glavni, vjerojatno raniji, jest progresivni pomak cirkumfleksa (*òko, mēso > okô, mesô*), koji je zahvatio veći dio slovenskih govora (nema ga u nekih govorima u Beloj krajini i istočnoj Prlekiji, a sekundaran je i u dijelu Prekmurja) i dio zapadnih kajkavskih govora (dio gornjosutlanskoga dijalekta, *kak'oš* kod Desinića u luku Sutle, goranske).

Kraćenje nenaglašenih duljina događa se od XII. st. dalje (prije toga imamo ukidanje zanaglasnih duljina na cijelom zapadu južnoslavenskoga zapada; kasnije se javljaju nove zanaglasne duljine). Na zapadnom dijelu južnoslavenskoga zapada ukidaju se prednaglasne duljine, gdje se izdvaja tip s oksitonezom: tip **zve:zd'a* – prednaglasna duljina povlači silinu sa zadnjeg sloga, a to se ne događa s prednaglasnom duljinom u tipovima bez oksitoneze, tamo se kasnije kratiti (**m̄la:t'iti* > *m̄la'titi*). U tome kraćenju izostaju neki periferni istočni slovenski govori, u njima ostaje isto stanje kao u susjednim kajkavskim govorima (u Beloj krajini, Prelekiji i Prekmurju). Na zapadnom dijelu južnoslavenskoga zapada kasnije dolazi do općega duljenja naglašenih nezadnjih slogova (što je uzrokovalo promjene u vokalizmu), koje nije provedeno na cijelom području u isto vrijeme, nego kroz dva-tri stoljeća (XII–XIV), i to prije na zapadu, poslije na istoku. Preleški govori, neki u Beloj krajini te Prekmurje nisu bili obuhvaćeni tim općim duljenjem, a susrećemo ga u nekim zapadnim hrvatskim govorima (Ivšičev tip I⁸)¹¹.

2. Osnovna kajkavska akcentuacija

Nekoliko je specifičnih kajkavskih akcenatskih inovacija. Prve su dvije na sjeveroistoku kajkavskoga područja (od kojih prva po specifičnosti odgovara sličnoj u dijelu litavskoga jezika): 1. unakrsna metatonija kajkavskoga osnovnoga cirkumfleksa i osnovnoga kajkavskog akuta; 2. vrlo je staro ograničenje naglasaka na zadnja dva sloga riječi; 3. unakrsno pomicanje siline na kratkim slogovima; 4. progresivno pomicanje siline s naglašenih dugih slogova; 5. regresivno pomicanje siline s metatonijskog cirkumfleksa na prvi slog riječi. O pretpostavkama za veliku starinu govori se kod pojedinih pojava.

Druge su pojave mlađe, zauzimaju manja područja, nisu od značenja za ukupnu kajkavštinu. Znatno je mlađe ukidanje opreke po kvantiteti (prije i po modulaciji) u međimurskim i zapadnim zagorskim, gornjosutlanskim govorima.

Nakon navedenih prozodijskih inovacija dobivena je osnovna kajkavska akcentuacija, „troakcenatska“: tri naglasaka (prozodema sa silinom), s nenaglašenom duljinom u slogovima ispred naglasaka (prednaglasna duljina). Akcenti su: jedan kratki (netonem) i dva duga: cirkumfleks – dugosilazni i akut – dugouzlazni te nenaglašena duljina i kraćina. OKA dakle ima pet prozodema. Svi prozodemi osim nenaglašene duljine mogu doći na svakome mjestu u riječi, i u zadnjem i u jedinom slogu. Nenaglašena duljina dolazi samo ispred naglasaka, i ispred dugog i ispred kratkog (*pi:t'ati*, *gla:v'a* – *gla:vě*).

¹¹ Ramovš (1935) tumači za Prekmurje naglasak inf. *vězati* kao analogiju prema prezentu *věžem*. Međutim, to je normalan kajkavski razvitak: u inf. nije došlo do kraćenja prednaglasne duljine, *ve:z'ati* nije dalo *vez'ati*, već ostaje nepromijenjeno, a kasnije dolazi do povlačenja siline na prednaglasnu duljinu i dobilo se *vězati*. Tako taj oblik glasi i danas u nekim kajkavskim govorima. Po ukidanju opreke po tonu, dugi slog se može realizirati i silazno, dakle *vězati*.

OKA se sastoji od specifične distribucije novih praslavenskih naglasaka, tj. naglasaka koji su se pojavili u posljednjem stadiju praslavenskoga jezika, a ti procesi uvjetuju njegovo dalje cijepanje na više jedinica. Znatan dio te distribucije zajednički je kajkavštini i slovenskome jeziku. Manji dio distribucije karakteristične za kajkavštinu susrećemo i u drugim zapadnim idiomima srednjojužnoslavenskoga dijasistema, šćakavštini i čakavštini. Kajkavsko se narječje po svojoj akcentuaciji od X. stoljeća odvaja od ostalih dijelova srednjojužnoslavenskoga dijasistema. U staroštokavskim (šćakavskim) slavonskim govorima (koji su se prije migracije u 16. st. nastavljali na kajkavštinu) i u čakavštini prema kajkavskoj duljini u osnovi riječi u oblicima stoji duljina na nastavku. U sjeverozapadnim čakavskim govorima susrećemo metatonijski cirkumfleks u dvjema kategorijama, koje su inače karakteristične za kajkavštinu: prezent *e*-osnova (*gînem*) i određeni oblik pridjeva (tip *sîti*).

2.1. Unakrsna metatonija akuta i cirkumfleksa

Unakrsna metatonija prahrvatskoga akuta (dugouzlaznoga naglasaka) i cirkumfleksa (dugosilaznoga, koji objedinjuje oba prasl. cirkumfleksa, stari i metatonijski) prva je velika i najspecifičnija kajkavska inovacija, nakon prasl. stanja.¹² To je otkrio veliki Stjepan Ivšić i odmah je povezao s litavskim jezikom – *mêso*, *posêkel* > *mêso*, *posêkel*, i suprotno – *sûša*, *mlâtim* > *sûša*, *mlâtim*. Možda je kajkavska metatonija povezana s litavskom, nije mlađa od vremena otpadanja poluglasa u slabom položaju, kao i progresivna metataksa (X. st.), promjena cirkumfleksa u češkom i slovačkom.

Može se misliti da je implicitno Ivšić izrazio svoje mišljenje da je riječ o mlađoj pojavi jer govore s tom akcentuacijom naziva „mlađim revolucionarnim“ govorima. Takva inovacija jest revolucionarna¹³, međutim sigurno to nije mlađa pojava, kao ni ograničenje naglasaka na dva (posljednja) sloga (akcenatske) riječi.

Langston se (2011) posebno bavi jednom od dviju najvažnijih inovacija u kajkavskoj prozodiji, unakrsnom metatonijom, nakon Junkovića (1972, 1982), temeljitije od njega (Junković je obuhvatio i druge kajkavske promjene). Najprije razmatra građu, a ona prikazuje postojeće pretpostavke o nastanku metatonije. Slijedi posebno zanimljiva točka – autor govori o metatonijama u drugim jezicima (atabaskanski, bantu, germanski jezici). Za kajkavsku situaciju posebno je zanimljiva, najsličnija pojava u dvije franačke periferne zone, koja može biti poticaj za objašnjenje kajkavske.

---

¹² Navodim modulaciju jer su u baltoslavenskom u manjem dijelu bile obratne modulacije staroga akuta i cirkumfleksa, danas u dijelu litavskoga jezika.

¹³ Junković (1982) naziva unakrsnu metatoniju „samostalni pomak naglasaka“.

Na kraju iznosi svoju pretpostavku o unakrsnoj metatoniji u kajkavštini, razmatrajući promjene unutar sustava. Razmatranje je vrlo zanimljivo i o tome se može raspravljati. Langston razdvaja dvije pojave, metatoniju u *sūša* > *sūša* i onu u *mēso* > *mēso*, što tumači retrakcijom od starijega *mesô, kao u slovenskom dijalektom *mēso*, što je jedna od mogućih pretpostavki razvoja i prihvaća ju Kapović (2015: 669–670).

Nakon ponovnoga razmatranja novih pretpostavki relevantnih autora još sam više uvjeren da je istini bliže Ivšić kad je kajkavsku unakrsnu metatoniju usporedio s onom u dijelu litavskoga jezika, jer su obje mogle nastati u vrijeme velikih promjena u slavenskim jezicima, povezano s otpadanjem slabih poluglasa: nastanak novoga akuta i cirkumfleksa, kraćenje staroga akuta i(li) cirkumfleksa i progresivne metatakse starih čelnih naglasaka (cirkumfleksa) u pojedinim slavinama.

Posebno treba razmotriti još Ivšićev tip IV₇, na koji se Langston također osvrće. Ivšić ga je označio za Jagnjedovec, gdje ga danas nema. Kako sam pokazao, modulacija nije fonološki relevantna, a svaki dugi nezadnji slog realizira se većinom uzlazno (suprotno od Virja, gdje je to silazno), a ultima (akcenatske riječi) očekivano je silazna. Tražeći dalje taj tip u podravskom dijalektu (gdje je *Zweilbengesetz*), pretpostavio sam da bi takva mogla biti akcentuacija u Miklinovcu (predgrađu i starom dijelu Koprivnice). Naime, tamo su moguće obje intonacije na dugom nezadnjem slogu, kao u Đurđevcu. To je bila pogrešna pretpostavka jer sam polazio od krive Ivšićeve hipoteze da se akcentuacija s ograničenim mjestom naglasaka razvila kasnije od akcentuacije s unakrsnom metatonijom. Naravno, moguće je da se akcentuacija kroz pola stoljeća promijenila (što se događa u pojedinim prigradskim naseljima ili novonaseljenim mjestima). Međutim, akcentuacija se u podravskom dijalektu nije promijenila od Fanceva (početak 20. st.) do Ivšića ni do mojega istraživanja na kraju toga stoljeća. Jedino „vrtičke“ generacije imaju jak utjecaj književnoga jezika, ako ne usvoje posebno dva sustava, kao većina ranije, a i sada dobar dio. Zato pretpostavljam da je Ivšić pogriješio u utvrđivanju akcentuacije, kao i u nekim drugim slučajevima, tako u prozodiji za cijelo Međimurje, zapadnozagorske govore, sjevernu Moslavinu, a osim kajkavskoga npr. u vokalizmu staroštokavskoga govora Orubice itd.

Ivšić je utvrdio još jedan kajkavski akcentuacijski tip, i to s prijelazom novoga prasl. akuta u cirkumfleks, ali bez obratne metatonije, i samo s regresivnom metataksom siline u kratkim slogovima: *mlātim* > *mlātim*, *lop'ata* > *l'opata*, ali *mēso*, *j'agoda*¹⁴. Dvije su pretpostavke o nastanku te akcentuacije. Prvo, mogla je

¹⁴ On je našao tu akcentuaciju samo u jednom mjestu (na sjeveroistoku, u Podravini u selu Donji Mosti), nije ju ni uzeo u obzir pri svojoj klasifikaciji kajkavskih govora po prozodiji. Međutim, takva je akcentuacija zastupljena u dvadesetak govora u istočnoj Podravini i Bilogori te u većini govora sjeverne Moslavine, dakle sve na sjeveroistoku kajkavskoga područja.

nastati u novije vrijeme, u dodiru s novoštokavskim govorima, razvila se u govorima koji su bili s njima u kontaktu i na području s velikim migracijama. Drugo, možda je ipak starija, nastala na području između triju akcentuacija – na području s unakrsnom metatonijom i cirkumfleksom na sjeveru, na području s regresivnim pomakom siline sa središnjeg cirkumfleksa na jugu te na istoku gdje se čuva starije stanje, kao i danas u nekim slavonskim staroštokavskim govorima. To su mogli biti kajkavski ili prijelazni kajkavsko-štokavski (šćakavski) govori.

2.2. Unakrsna metataksa kratkoga naglaska

Kajkavska unakrsna metataksa kratkoga naglaska, siline na kratkim slogovima, progresivna i regresivna metataksa (*j'agoda > jag'oda, lop'ata > l'opata*) inovacija je koja može biti mlađa od unakrsne metatonije, a dolazi u govorima u kojima Junković (1972) svodi te dvije unakrsne pojave, metatoniju i metataksu, na jednu, i to na metataksu, samo što se metataksa kod dugih slogova, koji se interpretiraju kao slijed od dvije more, vrši u okviru dviju mora jednoga sloga. Takva je interpretacija vrlo privlačna. No, kako postoje i govori s unakrsnom metatonijom bez unakrsne metatakse, a samo s regresivnom metataksom (govori su rjeđi), nameće se zaključak da se unakrsna metatonija i unakrsna metataksa nisu morale provesti u isto vrijeme, da jedna može biti mlađa – metataksa, a druga starija – metatonija. Isto tako, iako je fonološki interpretacija metatonije i metatakse kao jedne promjene načelno u redu, stvarno su to ipak dvije različite pojave. Metatonija nastaje kad i OKA, ona je njezin dio, a metataksa ne.

2.3. Govori s ograničenim mjestom naglaska

Ograničenje mjesta naglaska na zadnja dva sloga riječi, odnosno stabilizacija na predzadnjoj mori (*jag'oda – jagodê – jâgot*). Sustav je poznat ranije od metatonije (Fancev 1907). Pisao sam da je vjerojatno mlađe »ograničenje naglaska, siline na zadnja dva sloga (obično: akcenatske) riječi na periferiji sjeveroistočnoga područja, od Koprivnice do Kalinovca kod Đurđevca (poznat virovski tip), sa zadržavanjem opreke po kvantiteti« (1996: 50). Kapović (2015: 669) misli, kao i Ivšić, da je akcentuacija s ograničenjem mjesta razvojno povezana »s progresivnim pomacima naglaska u tipu *jagòda, mlāitimo...*«, međutim to je posve drukčiji tip pomicanja – to je ograničenje mjesta naglaska, s drukčijim poticajem. Inovacija je također vrlo stara, a povezana je s razvojem akcentuacije u srednjoeuropskim i sjevernim slavenskim jezicima, npr. slovačkim (gdje se pretpostavlja također starija akcentuacija na predzadnjem slogu, Romportl 1958).¹⁵ Manje je vjerojatan

---

¹⁵ Hrvatski i slovački jezik prelazili su jedan u drugi u Panoniji, na tlu današnje Mađarske. Uvjetna granica bila bi sjeverno od Balatina. Srednjoslovački govori imaju mnogo južnoslavenskih, hrvatskih crta (govorilo se da su „južnoslavenski“). Malo je zapadnoslavenskih crta u hrvatskom jeziku, tako nastavak 1. mn. prezenta *-me* u nekim kajkavskim govorima. U nekim je govorima *e* u

utjecaj mađarskoga jezika, s pretpostavljenim naglaskom na zadnjem slogu (Skøld 1925). To može biti srednjoeuropska pojava: naglasak pri kraju riječi, koji ostaje takav (poljski) ili se stabilizira na prvom slogu riječi (češki, slovački, mađarski). Može se staviti najkasnije u 10. st., kada su Mađari prekinuli slavenski kontinuum na zapadu, rastavili južnoslavenske jezike od zapadnoslavenskih. Prostiranje podravskog ograničenja uveliko se poklapa sa srednjovjekovnom teritorijalno-političkom jedinicom, starom plemenskom župom (komarničkom).

Tipološki joj odgovara rekonstruirana polapska akcentuacija kako ju je interpretirao Olesch (1973). Može se uvjetno fonološki interpretirati kao fiksirana silina na predzadnjoj mori (Junković) jer je ultima naglašena samo kada je duga, npr. *jag'oda*, *jago'de*., *j'a:god*. Uvjetno zato jer se ne radi samo o mjestu naglaska u okviru riječi, nego se odnosi na „akcenatsku riječ“, naglasni blok.

Ivšić je i govore s ograničenjem mjesta naglaska („Zweisilbengesetz“, Fancev 1907), svrstao u svoju IV. skupinu govora, ali govore sa „zakonom dvaju slogova“ treba izdvojiti u posebnu skupinu, ravnopravnu ostalim Ivšićevim skupinama, jer je riječ o posve drukčijem procesu nego što je metatonija. Moguće je da se akcentuacija s ograničenim mjestom naglaska razvila u govorima koji su imali unakrsnu metatoniju. Ivšić ih je povezao i s obzirom na jednu drugu osobinu, s dijelom govora s unakrsnom metatonijom i s prednaglasnom duljinom nastalom progresivnim pomicanjem siline sa starijih dugih naglašenih slogova (*m̩la:t'imo*, *gove:d'ina*). No, to je samo vanjska sličnost: u govorima s ograničenim mjestom naglaska to je prozodijska, automatska pojava, koja ne zahvaća samo riječ već i akcenatsku cjelinu, kao što je to slučaj sa starim cirkumfleksom, koji se prenosi na prvi slog naglasne cjeline – prefiks, prijedlog, veznik (ne samo u štokavskom narječju nego i nekim kajkavskim i čakavskim govorima). U govorima s progresivnim pomakom siline sa starijih dugih naglašenih slogova taj je pomak uvjetovan prefonologizacijom starih opreka pri nastanku novih dugih naglašenih slogova regresivnim pomakom siline na stariju prednaglasnu duljinu: *m̩l'a:titi* < *m̩la:t'iti* – *m̩l'a:timo* > *m̩la:t'imo*. Kako se silina povlači i sa sloga sa starijim akutom i sa starijim cirkumfleksom, može se pretpostaviti da su se u tim položajima prije toga ta dva naglaska izjednačila u jednom novijem, možda akutu, jer regresivnim pomicanjem naglaska na prednaglasnu silinu nastaje opet noviji akut. U podravskim govorima ostaje *m̩la:t'iti*.

Važna je akcentuacija koja je kasnije otkrivena na istoku kajkavskoga područja, u podravskoj Slavoniji, istočno od govora s ograničenim mjestom naglaska. Obuhvaća malo područje, nekoliko govora (npr. Otrovanec, Stari Gradec). Iznio sam pretpostavku (1985) da »su možda u potpunosti ili većim dijelom formirani u novije vrijeme, nakon odlaska Turaka, u 18. stoljeću«, ali će sigurno biti stari-

---

tom nastavku nastalo fonološki, nije staro.

ja. Ta akcentuacija nema apsolutno ograničenje na zadnja dva sloga riječi. U njima su dva zadnja sloga naglašena u velikoj većini riječi i oblika, a ne u svima, i to nije u jednom jedinom obliku, upravo u glagola – imperativu, te u nekim pojedinačnim riječima, gdje može biti naglašena i antepenultima. U ostalim riječima može biti naglašen samo preposljednji slog (*pi:t'amo* i *pi:t'ati*, *m'la:t'imo* i *m'la:t'iti*, ali *p'i:tajte* i *m'l'a:tite*). Slična je latinskoj akcentuaciji. Također se iz slične akcentuacije razvio današnji prozodijski sustav Bajngroba (Weingraben) u Gradišću (Neweklowsky 1978). Nastala je pod utjecajem sustava s ograničenim mjestom.

Kao što sam već rekao, akcentuacija *Zweisilbengesetz* posve je druga tipa i nastala je posve drugim razvojem, tj. radi se o ograničenju i(li) stabilizaciji naglaska, kao u francuskom jeziku, latinskome, makedonskome, poljskome, mađarskom, češkom i slovačkom, naravno na drugim slogovima. Najviše podsjeća na latinski jezik, od makedonskih akcentuacija i poljske razlikuje se ukidanjem kvantitete. Kao što je poznato, takvu je akcentuaciju pretpostavio Trubetzkoy za izumrli polapski jezik (Olesch). Unakrsna metatonija promjena je u modulaciji pri istom inventaru prozodema. Podravska akcentuacija s ograničenjem mjesta vrlo je stara, može se povezati s poljskom stabilizacijom i pretpostavljenom sličnom akcentuacijom u slovačkom. Prije dolaska Mađara, bila je arealna pojava. Manja je vjerojatnost da je bio utjecaj slične akcentuacije u mađarskom. Kasnije nema nikakve pojave u fonologiji koja bi mogla izazvati tako značajnu pojavu. Ovdje nije riječ samo o metataksama i metatonijama, to je posve drugi proces – ograničenje mjesta naglaska.

2.4. Stare pojave u OKA-i

Pomicanje siline sa starijih dugih naglašenih slogova:

a) Na sjeveroistoku, ali manjem unutrašnjem, zapadnom dijelu (Zelina – Vrbovec) došlo je do inovacije koja može biti i mlađa, do progresivnog pomicanja siline s ranije naglašenih dugih slogova (*mlātimo* > *m'la:t'imo*, *govēdina* > *gove:d'ina*). Pomicanju siline moglo je prethoditi ukidanje opreke po tonu u tom slogu.

b) Na jugoistoku došlo je do druge, suprotne inovacije, i to do, npr. *govēdina* > *g'ovedina*, *posēkel* > *p'osekel*, uz *pos'ekli*. Regresivno je pomicanje u velikom jugoistočnom dijelu kajkavštine (*posēkel* > *p'osekel*), koji je Ivšiću jedna od njegovih triju osnovnih kajkavskih skupina (podnarječja) – III. „mlađa revolucionarna grupa“. Kod regresivnoga pomicanja nije dobivena nenaglašena duljina, provedena je znači nakon ukidanja nenaglašenih zanaglasnih duljina. Ako je pak provedena prije nestanka zanaglasnih duljina, one su se kasnije pokratile.

Moguće je da je ta pojava mlađa od onih na sjeveroistoku i drugoga, morfološ-

koga podrijetla, jer od nje ima dosta izuzetaka (Junković 1972).

U Gorskom kotaru¹⁶ mogu se utvrditi dva razvojna toka. Istočni, manji poddijalekt, povezan je sa središnjim kajkavskim govorima. Zapadni, veći poddijalekt, s istom osnovom, zahvaća dijelom progresivna metataksa starih cirkumfleksa, kao većinu slovenskih govora i dio sjevernijih kajkavskih govora. Drugo je pitanje jesu li takvi govori na tom području autohtoni ili su sekundarni, jesu li ih donijeli doseljenici u migracijama nakon 16. stoljeća. Danas je u tim govorima stanje dvojako. U jednim govorima nalazimo prema cirkumfleksu naglasak na ultimima, npr. *gol'op* 'golub', *kak'oš* 'kokoš', *dev'et*, *mes'o* (Ravna Gora, Finka 1974: 35). U većini govora ultima više nije naglašena, ali po vokalizmu se vidi da je prije bila, dakle došlo je do ponovne, sada regresivne, po smjeru suprotne, metatakse: *k'isit* 'kositi', *k'isti* 'kosti', *'uku* 'oko' (Turni kod Delnica, Lisac 1988: 157).

3. Zaključak

Za utvrđivanje razvoja osnovne kajkavske akcentuacije (OKA) mora se početi od praslavenske, upravo prajužnoslavenske akcentuacije, jer se ne može utvrditi jedna, opća hrvatska akcentuacija. U FO za hrvatski (i cijeli srednjojužnoslavenski dijasistem) uzeta su četiri ishodišna prozodijska sustava, iz kojih se može izvesti većina akcentuacija zastupljenih u suvremenim govorima hrvatskoga jezika. Za kajkavštinu je pretpostavljen poseban sustav (D), međutim, iz njega, odnosno iz osnovne kajkavske akcentuacije (OKA), ne mogu se izvesti akcentuacije svih današnjih kajkavskih govora (akcentuacije u gornjosutlanskom dijalektu, bednjanskom poddijalektu središnjegagorskoga dijalekta, zapadnom poddijalektu goranskoga dijalekta). OKA kao sustav metatonijskih naglasaka uglavnom vrijedi i za te govore, samo što ga treba dopuniti razlikovanjem starih silaznih naglasaka od ostalih.

Neke su kajkavske prozodijske pojave vrlo stare: a) unakrsna metatonija neokruta i cirkumfleksa, b) ograničenje (stabilizacija) mjesta naglasaka („Zweisilbengetz“), c) vjerojatno i unakrsni pomak (regresivni i progresivni) kratkoga naglasaka. Prve dvije inovacije dogodile su se u isto vrijeme kad i križna metatonija u dijelu litavskoga jezika, kraćenje cirkumfleksa u češkom jeziku te njegova progresivna metataksa u slovenskom i nekim zapadnim dijalektima hrvatskoga jezika. Ograničenje mjesta naglasaka treba staviti u vrijeme prije dolaska Mađara i njihova prekidanja slavenskoga kontinuuma u Panoniji, odnosno hrvatskoga i slovačkoga jezika.

¹⁶ Njih Ivšić nije istraživao, pa ih nije uzeo u obzir u svojoj klasifikaciji.

Literatura

- BEGUŠ, GASPER. 2015. The Circumflex Advancement in Prekmurje Slovenian and Bednja Kajkavian. *Zeitschrift für Slawistik*, 60/1, Berlin, 33–44.
- BELIĆ, ALEKSANDAR. 1960. *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika, I. Fonetika*. Beograd: Nolit.
- BROZOVIĆ, DALIBOR. 1963. O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu. *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*. Ur. Mate Hraste, Ljudevit Jonke i Milan Ratković. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 25–35.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; IVIĆ, PAVLE. 1988. *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- DYBO, VLADIMIR ANTONOVIČ. 1981. *Славянская акцентология*. Moskva: Nauka.
- FANCEV, FRANJO. 1907. Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie: der kaj-Dialekt von Virje, mit Berücksichtigung der Dialekte Podravina's (Koprivnica-Pitomača). *Archiv für Slavische Philologie*, 29, Berlin, 305–389.
- FECHT, RAINER. 2010. *Neoakut in der slavischen Wortbildung: der volja- Typ*. Dettelsbach: Röhl.
- FINKA, BOŽIDAR. 1974. Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku. *Kajkavski zbornik, Dani kajkavske riječi*. Ur. Joža Skok. Zlatar: Narodno sveučilište Ivan G. Kovačić, 29–43.
- FO = *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. 1981. Ur. Pavle Ivić i Nedim Filipović. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- GREENBERG, MARC L. 2002. *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Aristej.
- HAMM, JOSIP. 1949. Štokavština Donje Podravine. *Rad JAZU*, 275, Zagreb, 5–70.
- HOLZER, GEORG. 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: IHJJ.
- IVIĆ, PAVLE. 1991. Glavne linije razvoja prozodijskog sistema u srpskohrvatskom jeziku. *Izabrani ogledi II – Iz istorije srpskohrvatskog jezika*. Ur. Dobrivoje Jevtić. Niš: Prosveta, 129–157.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1911. Prilog za slavenski akcenat. *Rad JAZU*, 187, Zagreb, 133–208.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1936. Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU*, 48, Zagreb, 47–88.
- JAKOBSON, ROMAN. 2002. Опыт фонологического подхода историческим вопросам славянской акцентологии. *Selected Writings I*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 664–687.
- JAKSCHE, HARALD. 1965. *Slawische Akzentuation II: Slovenisch*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- JEDVAJ, JOSIP. 1956. Bednjanski govor. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, Zagreb, 279–330.
- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR. 1972. Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta. *Rad JAZU*, 363, Zagreb, 1–232.
- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR. 1982. Dioba kajkavskih govora: porodice, tipovi i savezi. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 191–216.
- JURIŠIĆ, BLAŽ. 1966. *Rječnik govora otoka Vrgade*. Zagreb: JAZU.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*, 51, Zagreb, 1–39.
- KAPOVIĆ, MATE. 2015. *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KLAIĆ, ADOLF. 1936. O podravskom akcentu i kvantitetu. *Južnoslovenski filolog*, 15, Beograd, 181–183.
- KORTLANDT, FREDERIK. 2012. The Slovene neo-circumflex revisited. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 38, Zagreb, 117–122.
- KRAJČOVIĆ, RUDOLF. 1980. *Pôvod a vývin slovenského jazyka*. Bratislava: SPN.
- LANGSTON, KEATH. 2011. Tone reversal in Kajkavian dialects of Croatian. *Accent MattLers. Papers on Balto-Slavic accentology (IWoba 3)*. Ur. Tijmen Pronk i Rick Derksen. Amsterdam – New York: Rodopi, 263–276.
- LISAC, JOSIP. 1988. Iz goranskog vokalizma. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXX/2, Novi Sad, 137–175.
- LOGAR, TINE. 1996. *Dijalektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- LONČARIĆ, MIJO. 1977. Jagnjedovački govor (s osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, Zagreb, 197–262.
- LONČARIĆ, MIJO. 1988. Rani razvitak kajkavštine. *Radovi Zavoda za jezik*, 14, Zagreb, 79–104.
- LONČARIĆ, MIJO. 1990. Napomene o razvoju kajkavske akcentuacije (Prilog slavenskoj akcentologiji). *Tgoli chole Městró. Gedenkschrift für Reinhold Olesch*. Ur. Renate Lachmann i dr. Köln – Wien: Böhlau, 83–96.
- LONČARIĆ, MIJO. 1993. Prilog južnoslavensko-zapadnoslavenskim odnosima s posebnim obzirom na slovačko-kajkavske veze. *Croatica*, 23/24, Zagreb, 177–178.
- LONČARIĆ, MIJO. 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MOGUŠ, MILAN. 1966. Današnji senjski govor. *Senjski zbornik*, 2, Senj, 5–152.
- NEWKLOWSKY, GERHARD. 1978. *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

- NONNENMACHER-PRIBIĆ, ELISABETH. 1961. *Die baltoslavischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihr quantitativer Reflex im Slavischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- OLESCH, REINHOLD. 1973. Der dravänapolabische Wortakzent: Teil I. *Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongress in Warschau*. Ur. Johannes Holthusen. München: R. Trofenik, 389–418.
- PAULINY, EUGEN. 1963. *Fonologický vývin slovenčiny*. Bratislava: Vydaratel'stvo Slovenskej Akadémie Vied.
- PRONK, TIJMEN. 2010. Rani razvoj goranskih govora. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 36/1, Zagreb, 97–133.
- RAMOVŠ, FRAN. 1997a. *K poznavanju praslovanske metatonije*. Zbrano delo 2. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: SAZU, 458–484.
- RAMOVŠ, FRAN. 1997b. *Relativna kronologija slovenskih akcenatskih pojavov*. Zbrano delo 2. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: SAZU, 509–516.
- RIGLER, JAGOB. 1976. Junkovićeve kajkavske teorije in slovenščina. *Slavistična revija*, 24/4, Ljubljana, 437–463.
- ROMPORTL, MILAN. 1958. Zur Akzentstabilisierung in den slavischen Sprachen. *Zeitschrift für Slavistik*, 3, Berlin, 8–25.
- SKØLD, HANNES. 1925. *Ungarische Endbetonung*. Lund: Lund Gleerup.
- ŠOJAT, ANTUN. 1982. Turopoljski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 317–493.
- TRUBETZKOY, NIKOLAI SERGEJEVITSCH. 1929. *Polabische Studien*. Wien: Akademie der Wissenschaften.
- VERMEER, WILLEM R. 1982. On the principal sources for the study of Čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents. *Studies in Slavic and General Linguistics*, 2, Amsterdam–New York, 279–340.

A review of prosodic isoglosses in the Kajkavian dialect group

Summary

In this paper I describe the early development of Kajkavian prosody as I have presented it in earlier works (1988, 1996) and with regard to recent literature about the development of Croatian and Slavic accentuation, especially on the chronology of innovations. Some innovations are very old: (a) cross-metatony of the neoacute and circumflex, (b) limitation (stabilization) of the position of stress (“Zweisilbengetz”), (c) probably also cross-shifting (regressive and progressive) of the short accent. The former two innovations occurred at the same time as cross-metatony in part of the Lithuanian language, the shortening of the circumflex in Czech, and its progressive metataxis in Slovenian and some western dialects of Croatian. Limitation of the position of stress should be placed in the time before the arrival of the Magyars and their breaking of the Slavic continuum in Pannonia, i.e. between the Croatian and Slovak languages.

Ključne riječi: prozodija, izoglose, hrvatski jezik, kajkavsko narječje

Key words: prosody, isoglosses, Croatian language, Kajkavian dialect group

